

Yogesh Haribhau Kulkarni • You

AI Advisor (Helping organizations in their AI journeys) | PhD (Geometric Modeling) | Tech Colum...

now •

...

Wish to share today's article from my weekly column "तिसरा मेंदू" (Third Brain) titled "सुसंगती सदा घडो ...

(Ley there be a good company)" which has been published in the Marathi newspaper, Sakal! (pic below)

In this article, I go deeper into the applicability of Mental Model "Catalyst" in various situations

I'm thankful to [Sakal Media Group](#) for providing a platform to share these important insights with our local community.

Any comments? I'd love to hear your thoughts!

[Sakal Media Group](#) [Abhijit Pawar](#) [Samrat Phadnis](#) [Niranjan Agashe](#) [Ashutosh Ramgir](#)

[#mentalmodels](#) [#catalyst](#) [#chemistry](#)

तिसरा मेंदू

डॉ. योगेश हरिभाऊ कुलकर्णी

एका लहानशा गावात किरण नावाच्या उद्यमशील तरुणाने सौरऊर्जेवर चालणान्या, स्वस्त आणि प्रभावी दिव्यांची रचना आणि निर्मिती केली. आता तो त्यांच्या विक्रीचा प्रयत्न करत होता. उत्पादन चांगले असूनही आणि किंमत योग्य असूनही, विक्री काही केल्या वाढत नव्हती. मग एक दिवस, 'दुर्दमन' बर हवामानबदलावर आधारित एक माहितीपट दाखवण्यात आला. त्यात त्या दिव्यांचा थेट उल्लेख नव्हता; पण लोकांना केरोसीनवर चालणान्या दिव्यांचे दुष्परिणाम कळले आणि मनोमन पटले. गावातील शाळेतही मुलांना ही विषयवस्तू दाखवल्याने, भरोबरी असण ऊर्जेचे (रिन्यूएबल एनर्जी) महत्त्व पोहोचले.

मग काय विचारात? दुसऱ्या दिवसापासून किरणच्या सौर-दिव्यांची मागणी अचानक वाढली. गावकरी पारंपरिक केरोसीनऐवजी पर्यायी ऊर्जास्रोताकडे वळू लागले आणि विक्री झपाट्याने वाढली. हे त्या उद्योजकाने अधिक कष्ट घेतल्यामुळे घडले नाही, तर त्या माहितीपटाने उद्देकाचे (कॅटलिस्ट) काम केल्यामुळे घडले. अदनाम सामाच्या लोकप्रिय गीतातील ओळीप्रमाणे किरणच्या व्यवसायाला थोडी 'लिस्ट' मिळाली

सुसंगती सदा घडो...

आणि त्याची जोरात प्रगती सुरू झाली. हेच आहे 'कॅटलिस्ट' किंवा उद्देकाचे मन:प्रारूप. यात, एक असा बाह्य घटक असतो जो थेट तुमच्या प्रयत्नांत प्रत्यक्ष सहभागी नसतो, पण तरीही तो तुमच्या परिणामांमध्ये केवळ सानिध्याने वेगाने बदल घडवून आणतो. रसायनशास्त्रात उद्देक रसायनिक क्रिया अधिक वेगाने घडवतो आणि स्वतःमध्ये काहीही बदल न होऊ देता ती क्रिया पूर्ण करतो. तसेच जीवनातील काही प्रसंग, व्यक्ती, कल्पना किंवा साधने मोठा बदल घडवून आणू शकतात, अगदी 'जादू' केल्यासारखे.

आपण अनेकदा असे गृहीत धरतो की, यश मिळवण्यासाठी खूप मेहनत, वेळ आणि घडपड करावी लागते. पण खरी प्रगती अनेकदा योग्य वेळ, योग्य संघ आणि योग्य 'संगती'वर अवलंबून असते. मोरोपंतांच्या 'सुसंगती सदा घडो...' या केकावली प्रमाणे, हेच तत्त्व 'कॅटलिस्ट' या मन:प्रारूपातून समजते. जिथे केवळ साक्षिद्य मोठा परिणाम घडवते. काही वेळा एक सत्य, एक पुस्तक, एक संवाद किंवा योग्य वेळी मिळालेली प्रणा आपल्या जीवनात नवे वळण आणू शकते. हे घटक तुमच्यासाठी थेट काही करत नाहीत, पण तुमचे काम अधिक प्रभावी बनवतात. याची काही उदाहरणे पाहूया.

एखादा विषय मुलांना कंटाळवाणा वाटत असतो; पण अचानक एक असे शिक्षक येतात, जे अत्यंत उत्साही आणि कल्पक असतात. तोच विषय, तोच पुस्तक, पण शिक्षकाच्या पद्धत आणि त्यातील ऊर्जा मुलांमध्ये कुतूहल निर्माण करते. त्या शिक्षकामुळे एखाद्या विद्यार्थ्याचा त्या विषयाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलतो आणि पुढे तोच विद्यार्थी विज्ञानात करिअर करतो. वेधे 'कॅटलिस्ट' ठरतो, तो शिक्षक.

कोविड-१९ च्या काळात विविध माध्यमांतून मास्क वापरण्याची गरज सांगितली जात होती; पण खेड्यापाड्यांत तो संदेश प्रभावीपणे पोहोचत नव्हता. नंतर एका तरुणाने स्थानिक बोलीभाषेत, साध्या शब्दांत आणि किनोदी शैलीत मास्क वापरण्यावरचा एक व्हिडिओ तयार केला. तो समाजमाध्यमांतून सर्वदूर पसरला. लाखो लोकांनी पाहिला आणि यायोगावी 'मास्क' वापरणे सुरू झाले. तोच संदेश आपोही दिलो गेला होता, पण योग्य भाषा, माध्यम आणि सादरीकरणामुळे तो अधिक प्रभावी ठरला.

अनेकदा आपण एखाद्या नोकरीत कंटाळलेलो असतो, पण ती सोडण्याचे घाडस होत नाही. मग एक दिवस, मित्रासोबत सहज बोलताना तो म्हणतो, 'तू सतत त्रासात दिसतोस, तू स्वतःसाठी काहीतरी चांगले शोधायला हवे.' त्या एका वाक्यामुळे विचारांना चालना मिळते. आपण निर्णय घेतो, नोकरी बदलतो किंवा नवीन काहीतरी सुरू करतो. इथेही, 'कॅटलिस्ट' ठरतो, तो संवाद.

प्रत्येक संगतीचा चांगलाच किंवा फलदायीच परिणाम होईल असे नाही. जसे मराठीतील प्रसिद्ध वाकप्रचार आहे, 'डबळ्याशेजारी बांधला पवळा, वाण नाही पण गुण लागला'. संगतीने चुकीचेही धडू शकते, दुर्गुणही लागू शकतात. म्हणून 'कॅटलिस्ट' हा मदतनीस सिद्ध होत आहे ना, याची खात्री करून घ्यावी लागते.

या सर्व उदाहरणांमध्ये एक गोष्ट स्पष्ट होते की, बदल घडवण्यासाठी प्रत्येक वेळी मोठा धक्का देण्याची गरज नसते; कधीकधी एखादी संगती अथवा योग्य हस्तक्षेप पुरेसा असतो. आपण प्रत्येक परिणामावर नियंत्रण ठेवू शकत नाही, पण एखादी प्रक्रिया कोठे मागे पडत आहे का, हे ओळखून आपण योग्य ठिकाणी योग्य हस्तक्षेप करू शकतो. प्रसंगी स्वतःला माझ्या एका छोट्याशा कुतूंबीने मोठा बदल घडेल का? कारण आयुष्यात, अगदी रसायनशास्त्राप्रमाणेच, कधी कधी सर्वात मोठे परिणाम अगदी केवळ सानिध्याने घडतात; फक्त तो सुसंगती कोणाची हे कळणे महत्त्वाचे असते.